

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Historické vědy/Historie – obecné dějiny

Autoreferát (teze) disertační práce

Mgr. Jan Malý

Problematika následnictví v normanské a anjouovské Anglii

(1066–1216)

v narativních pramenech 12. a počátku 13. století

The problem of succession in Norman and Angevin England (1066–1216) in

narrative sources of the 12th and the beginning of the 13th century

Vedoucí práce doc. PhDr. Václav Drška, Ph.D.

2022

Fenomén opakujících se následnických krizí a problematického obsazování trůnu ve vrcholně středověké Anglii představuje jeden z klíčových problémů studia dějin anglického království v tomto období a byl vždy ve větší či menší míře reflektován také v množství doposud publikovaných studií a v literatuře. Disertační práce vychází z mého dlouhodobého zájmu o problematiku následnictví v epoše normanské a anjouovské Anglie a také zájmu o narativní prameny tohoto období a shrnuje a doplňuje mimo jiné také závěry bakalářské práce, věnované invazi Ludvíka Francouzského v roce 1216, a diplomové práce, která řešila problematiku nároků Arthura Bretaňského na anglický trůn. Cílem práce je na základě analýzy a komparace vybraných reprezentativních narativních pramenů zodpovědět otázky do jaké míry a jakým způsobem pracovali soudobí autoři historiografických děl s tématem následnických krizí a jaké závěry lze na základě studia těchto pramenů objektivně učinit o problematice obsazování anglického trůnu, a zároveň nastínit nové možné pohledy na některé konkrétní případy následnických krizí.

Práce je, co se sledovaného období týče, v podstatě vymezena dvěma invazemi do Anglie, a to tzv. normanským vpádem v roce 1066 (přičemž zde bylo nutné sledovat také období bezprostředně předcházející této události, zejména vládu Eduarda Vyznavače od roku 1042) a invazí francouzského korunního prince Ludvíka v roce 1216. Toto vymezení tak pokrývá období v historiografii běžně označované jako normanské a anjouovské. Toto období bylo zvoleno jednak s ohledem na množství následnických krizí, které lze sledovat v porovnání s následující relativně klidnou epochou, jednak s přihlédnutím k množství využitelných narativních pramenů a možností jejich komparace.

Důraz je pak kladen na narativní prameny 12. a počátku 13. století, jejichž výběr byl podmíněn zejména šíří jejich záběru. Ve sledovaném období vzniklo na územích ovládaných anglickými králi množství historiografických děl, z nichž však pouze některá zahrnula ve svých textech celé období od roku 1066. Pro tuto práci tak byly jako hlavní analyzované prameny vybrány kroniky Rogera Howdena, Ralpha z Diceta, Viléma z Newburghu a Rogera z Wendoveru. Tento výběr byl podnícen zejména rozdílnými prostředími, ze kterých jmenovaní kronikáři pocházeli (Roger z Howdena byl královský úředník, Ralph z Diceta vysoký církevní hodnostář, Vilém z Newburghu byl příslušníkem augustiniánského a Roger z Wendoveru benediktinského řádu) a dále rozsahem a komplexností jejich děl. Na těchto pramenech bylo možné sledovat rozdíly v pojetí zpracování tématu následnictví s ohledem na možnosti autorů a vlivy, které na ně v průběhu života působily.

Práce je rozdělena do dvou velkých celků. První část je věnována období vlády normanské dynastie (1066–1154) a sleduje v chronologickém sledu klíčové momenty, které byly

významné pro utváření nároků Viléma Dobyvatele na anglický trůn a vedly ve svém důsledku k dobytí Anglie Normany v roce 1066. Aby bylo možné lépe pochopit strukturu a způsob práce autorů vybraných narativních pramenů 2. poloviny 12. a počátku 13. století a získat tak co nejlepší povědomí o tom, jakým způsobem byl v tomto období formován obraz následnictví v kontextu dějin vlády normanské dynastie, bylo nejprve nutné nahlédnout do soudobých textů, které posloužily další generaci kronikářů jako zdrojový podklad pro jejich vlastní interpretaci událostí. Ve většině sledovaných narativů z 12. století lze tyto zdroje identifikovat a na základě jejich vzájemné komparace zodpovědět otázku, do jaké míry jednotliví autoři vytvářeli své vlastní narativní konstrukce nebo se striktně drželi původních textů. Snažil jsem se také nastínit odpověď na otázku, z jakého důvodu byly konkrétní pasáže nebo fakta z textů ve 12. a počátkem 13. století vynechávány a zda lze v tomto vysledovat určité tendence.

Narativní prameny z období bezprostředně následujícím po dobytí Anglie Normany a dále tzv. první generace anglo-normanských kronikářů, písícih v závěru 11. a v první polovině 12. století byly využívány v dílech mladších, v disertační práci sledovaných autorů nerovnoměrně, avšak můžeme pozorovat opakující se tendence k opakovanému využívání některých zdrojů. Zejména se tak jedná o několik rukopisů tzv. Anglosaské kroniky a kroniky Jindřicha z Huntingdonu, Viléma z Malmesbury, Eadmera z Canterbury a tzv. worcesterskou kroniku. Naproti tomu se v textech 2. poloviny 12. století takřka nedá identifikovat přímé využití pramenů normanské provenience z období těsně po invazi – kroniky Viléma z Poitiers a Viléma z Jumieges. To je velmi pravděpodobně způsobeno jejich nedostupností ve sledovaném období.

Sledovanými daty v této části práce jsou zejména roky 1042, 1051, 1057, 1064 a 1066, které se v různé šíři odrazily v analyzovaných pramenech a mají značný význam pro problematiku následnictví. Na anglický trůn nastoupil v tomto období z exilu se navrátilší Eduard Vyznavač, který od 50. let řešil, ačkoliv poněkud sporadicky a spíše účelově než systematicky, otázku předání trůnu. Nejprve jsem se tak snažil sledovat, jakým způsobem problematiku následnictví pojímají prameny anglosaské, normanské a anglonormanské, ze kterých vycházela generace kronikářů, písícih ve 2. polovině 12. a na počátku 13. století. Je patrné, že ve výše připomenutých historiografických dílech vznikla řada více či méně odlišných interpretací událostí z let 1042–1066, které někdy sloužily čistě propagandistickým účelům nebo snahám vytvořit pro novou anglo-normanskou společenskou vrstvu přijatelnou verzi jejich dějin. Následně jsem tyto texty komparoval s narativy z 2. poloviny 12. století a snažil se analyzovat, jakým způsobem jejich autoři s původní materií pracují a jakým způsobem ji interpretují. Pro kronikáře tzv. anjouovské éry již řada motivů v těchto dílech představovala nevýznamnou, nebo dokonce nepochopitelnou vrstvu, kterou pak účelově ve svých textech vynechávali, aby dali přednost jednoduchému

vyličení pro jejich potenciální čtenáře již antikvované minulosti, která měla tvořit jen jakousi vhodně koncipovanou předmluvu pro dějiny jejich vlastní doby. Největší zájem pochopitelně vzbudil rok 1066 a s ním spojená dvojitá dynastická změna, ale rovněž události z roku 1064, kdy mělo dojít k dodnes velmi problematické přísaze earla Harolda Godwinsona Vilému z Normandie ohledně anglického trůnu. Tato událost se objevuje pouze v některých anglo-normanských textech a nejvíce je rozpracována v kronikách normanských autorů, kde slouží jako pronormanská propaganda. Nejasnosti ohledně toho, jakým způsobem dochované prameny tuto událost zachycují, a jejího zasazení do kontextu dalších událostí, zejména pak domnělého příslibu trůnu Vilémovi z Normandie z roku 1051, které je na základě detailní analýzy a komparace pramenů snadno zpochybnitelné, mě vedlo k závěru, i že i přísaha z roku 1064, která se měla stát potvrzením normanského nároku na anglický trůn je spíše dílem narativů 2. poloviny 11. století než bez výhrad reálnou událostí.

Kromě roku 1066 měly pro následnictví v éře normanské dynastie význam také roky 1087 a 1100, kdy po smrti Viléma Dobyvatele docházelo k přerozdělení jeho dědictví. Při bližším pohledu na prameny anglo-normanské ale i anjouovské však docházíme k závěru, že tyto události na jejich stránkách zdaleka nerezonovaly tolik, jako dění předchozí. Co tak můžeme zejména sledovat na vyličení a interpretaci těchto událostí jak autory počátku 12. století, tak anjouovskými kronikáři je odlišné vnímání způsobu delegování moci a předávání trůnu. Posledním mezníkem, významným pro otázku následnictví v normanském období byla změna na trůně z roku 1135, kdy po smrti Jindřicha I. došlo k dlouhému konfliktu mezi královou dcerou Matyldou a jeho synovcem Štěpánem z Blois. Vzhledem k tomu, že Matylda byla matkou Jindřicha II. z Anjou, na jehož dvoře někteří ze sledovaných kronikářů přímo působili, jsou některé texty tímto faktem do jisté míry ovlivněny.

Shrnutí analýzy narativů k problematice následnictví v období let 1066–1135 přineslo několik závěrů. Zdá se, že nejvýznamnějšími faktory, které určovaly vytváření obrazu následnictví v této epoše, byly dostupnost zdrojových textů, což vedlo k pomínutí prací některých pro toto období stěžejních autorů, a dále srozumitelnost obsahu pro soudobé publikum, což nutilo anjouovské kronikáře ke značným selekcím a autocenzurním zásahům do textů. Máme-li pak na základě těchto pramenů říct, jaké tendence v následnické otázce byly charakteristické pro období vlády normanské dynastie, můžeme konstatovat, že zejména vlivem silné vrstvy z různých důvodů silně zaujatých interpretací událostí zejména v anglo-normanských narativech, které pak z velké části přejímali i zástupci další generace kronikářů, kteří se je jen na některých místech snažili od těchto nánosů očistit, je dnes prakticky nemožné bez větších výhrad rozhodnout o tom, na základě jakých skutečných pohnutek docházelo ke

změnám na anglickém trůně. Mohu pouze konstatovat, že nejvýznamnějším faktorem pro převzetí trůnu ve všech případech od roku 1066 až do roku 1135 byla silová politika, založená na efektivním využití situace v daném okamžiku, která byla předsazená snahám o uplatnění legitimních nároků a procesů k předání trůnu.

Druhá část disertační práce se zabývá obdobím vlády anjouovské dynastie v letech 1154–1216, tedy od nástupu Jindřicha II. na anglický trůn po smrt Jana Bezzemka. První dvě kapitoly této části práce jsou věnovány samotnému vytvoření předpokladů pro nástup Jindřicha z Anjou na trůn a prvním letům jeho vlády z hlediska zajištění nároků na korunu a stabilizace nové dynastie. Jelikož v tomto období již většina v práci primárně analyzovaných pramenů vychází z vlastní zkušenosti svých autorů a jen z malé části se ještě opírá o starší texty, je i práce s těmito prameny mírně odlišná. Počet textů, ze kterých anjouovští kronikáři pro starší období vlády této dynastie vycházeli se slině ztenčil, hlavním zdrojem pro všechny je zejména kronika Roberta z Torigni, ze které čerpají pro období 50. a 60. let. Zároveň však dochází i pro toto starší období k zesílení podílů vlastních, na jiných textech nezávislých interpretací událostí.

Pro následnickou otázku uvnitř anjouovské dynastie za vlády Jindřicha II. má patrně největší význam období, pojednané ve dvou na sebe navazujících kapitolách, věnujícím se letům 1155–1189. V tomto období dochází ke stabilizaci nové dynastie a k rozvíjení komplexních plánů na následnictví v jednotlivých částech říše Jindřicha II. je zajímavé, že jeden z nejdůležitějších okamžiků pro stanovení budoucího rozdělení vlády, schůzka v Montmirail z roku 1169, kde došlo k první jasné deklaraci záměrů Jindřicha II. ohledně následnictví jeho potomků, není v narativních pramenech této doby nijak významně reflektován. Komplexnější, ač rovněž poměrně stručnou, zprávu o tomto jednání přináší pouze kronika Roberta z Torigni, ostatní prameny se k ní buď vůbec nevyjadřují, nebo jí pojmají pouze jako součást širších narativů, pojednávajících o jiných událostech. Od 70. let 12. století pak na stránkách sledovaných narativních pramenů roste i počet relací, týkajících se otázek následnictví. Je to bezpochyby dáno tím, že zejména Roger z Howdenu a Ralph z Diceta se díky svým aktivitám u královského dvora nebo v nejvyšších patrech církevní hierarchie často stávali přímými svědky významných událostí, jako byly sněmy, setkání králů nebo diplomatická jednání, nebo měli možnost se setkávat s vysoce postavenými členy dvora, od kterých získávali informace. Jejich narativy se tak stávají i co se otázek týkajících se obsazení trůnu týče detailnějšími a do jisté míry i důvěryhodnějšími.

Zatímco 70. léta 12. století byla v Anglii ve znamení snah o uspořádání následnictví, 80. letům pak dominuje i na stránkách narativních pramenů snaha o prosazení vlastních zájmů jednotlivých členů dynastie. Po roce 1189 je to pak především konfliktní vztah nového krále

Richarda I. s jeho mladším bratrem Janem. Z hlediska následnictví má dalším období, které jsem v dizertační práci sledoval (1189–1199) největší význam designace následníka trůnu králem Richardem v průběhu jeho účasti na křížové výpravě. Tyto události jsem se snažil postihnout v co největší šíři tak, jak se jim věnovaly dochované narativní, ale i další prameny. Richardovu snahu o uspořádání následnictví lze rozdělit do dvou částí. Nejprve jsem sledoval designaci jeho synovce Arthura Bretaňského a s tím spojené snahy o prosazení jeho nároku proti Janu Bezzemkovi v letech 1190–1192, následně pak Richardův komplikovaný vztah s bratrem Janem v letech 1193–1199.

Na základě analýzy pramenů jsem zde konstatoval, že ačkoliv se v současné historiografii často objevuje názor, že zejména ve druhé polovině 90. let 12. století vnímal Richard jako svého favorizovaného následníka bratra Jana a Arthurova designace z předchozího období tak neměla větší význam, nedá se zcela jednoznačně vyloučit ani varianta, že Richard i v letech 1194 – 1199 mohl Arthura brát jako potenciálního následníka trůnu a Jana se snažil pouze držet pod kontrolou a vytvořit u něj dojem jeho vysokého postavení v rámci následnické hierarchie. Také domnělá designace Jana Bezzemka na Richardově smrtelné posteli se ve světle analýzy širokého spektra narativních pramenů jeví jako ne zcela jednoznačná a její validitu vnímám jako velice problematickou. Na místo toho se domnívám, že zcela v intencích následnické politiky svého otce, uplatňované v 70. a 80. letech a založené na veřejném nedeklarování následníka, se ani Richard v posledních okamžicích svého života neuchýlil k jednoznačnému označení svého nástupce. Náznaky k tomu lze ostatně sledovat právě v soudobých narativních pramenech.

Posledním obdobím, kterému se práce věnuje je vláda Jana Bezzemka a zejména dvě významné následnické krize, kterými prošel. První nastala okamžitě po jeho nástupu na trůn v roce 1199 a souvisí s předchozím problematickým přístupem k jasném určení následníka trůnu, ke druhé došlo po odmítnutí Magny Charty v roce 1215, kdy došlo k nabídce trůnu francouzskému korunnímu princí Ludvíkovi. V této části práce jsem se snažil nabídnout na základě analýzy pramenů mírně odlišný pohled na podstatu pozvání prince Ludvíka, kterou vnímám jako zcela účelový akt vzbouřených baronů, kterým si měli zejména zajistit vojenskou podporu proti Janovi, těžko však zamýšleli takto výraznou dynastickou změnu se všemi jejími důsledky. V narativních pramenech můžeme totiž identifikovat řadu pasáží, které naznačují problematický postoj baronů k princí Ludvíkovi a zejména názor většiny z nich po smrti krále Jana, který představoval hlavní důvod jejich vzpoury, nebo přímo pasáže, které explicitně pojmenovávají realitu tohoto vztahu. Následnickou krizi z let 1215–1216 tak vnímám jako ryzí odboj proti osobě krále Jana, nikoliv jako snahu o hlubší dynastickou změnu.

Stejně jako u období normanského i zde jsem se rovněž snažil v závěru postihnout některé tendence, které na základě analýzy narativních pramenů lze v problematice následnictví vysledovat. Jindřich II. vyvinul značné úsilí, aby vytvořil systém následnictví pro svoje potomky, který by zahrnoval všechny části jeho říše a přitom z ní vytvořil kompaktní celek s jasně definovanými vazbami v hierarchii jednotlivých členů dynastie. Faktorem, který však zcela zásadním způsobem ovlivňoval implementaci těchto principů byly naprosto nevyzpytatelné a veskrze nepřátelské vztahy uvnitř dynastie, které neumožňovaly, aby se následnické principy ve své plné šíři uplatnily. Proto můžeme dnes pouze teoreticky tyto snahy postihnout a vyvodit v práci zmíněné dílčí závěry.

Výběrová bibliografie k tématu:

AURELL, Martin, *L'Empire des Plantagenêts*, Paříž 2002.

BARLOW, Frank, *The Feudal Kingdom of England 1042–1216*, Londýn 1995.

BARTLETT, Robert, *England under the Norman and Angevin Kings 1075–1225*, Oxford 2000.

CLANCHY, Michael, *England and its Rulers 1066–1307*, 3. edice, Londýn 2014.

CLEAVER, Laura – WORM, Andrea (eds.), *Writing History in the Anglo-Norman World*, York 2018.

CROUCH, David, *The Normans: The History of a Dynasty*, Londýn 2007.

DOUGLAS, David – GREENAWAY, George, *The English Historical Documents, vol. 2, 1042–1189*, Londýn 1961.

GARNETT, George, *Conquered England: Kingship, Succession, and Tenure 1066–1166*, Oxford 2007.

GILLINGHAM, John, *Richard I*, New Haven 1999.

GILLINGHAM, John, *The Angevin Empire*, 2. edice, Londýn 2001.

GOLDING, Brian, *Conquest and Colonisation: The Normans in Britain 1066–1100*, Londýn 1994.

GRANSDEN, Antonia, *Historical Writing in England: c. 550 to c. 1307*, Ithaka 1974.

HARPER-BILL, Christopher – VINCENT, Nicholas, *Henry II: New Interpretations*, Woodbridge 2007.

HOLT James C., *The Northerners: A Study in the Reign of King John*, Oxford 1961.

HOLT, James C., *Colonial England, 1066–1215*, Londýn 1997.

HOUTS, van Elizabeth, *The Normans in Europe*, Manchester 2000.

CHIBNALL, Marjorie, *Anglo-Norman England 1066–1166*, Oxford 1986.

PARTNER, Nancy, *Serious Entertainments: The Writing of History in Twelfth-Century England*, Chicago & Londýn 1977.

STAUNTON, Michael, *The Historians of Angevin England*, Oxford 2017.

TURNER, Ralph V. – HEISER Richard, *The Reign of Richard Lionheart: Ruler of The Angevin Empire 1189–1199*, Harlow 2000.

TURNER, Ralph V., *King John: England's Evil King?*, Stroud 2005.

WARREN, Willfred L., *Henry II*, Berkeley & Los Angeles 1973.

Pedagogická činnost studenta

ZS 2017 *Středověké kroniky jako historický pramen* (FF UK, jeden z vyučujících)

LS 2018 „*Od d'ábla jsme vzešli a k d'áblu se zas vrátíme.*“ *Vybrané kapitoly z dějin Anjouovského impéria* (FF UK)

ZS 2018 *Hry o trůny: nástupnictví ve vrcholně středověké Anglii* (FFUK)

LS 2019 *Obraz středověku v současné populární kultuře* (FF UK; jeden z vyučujících)

ZS 2019 *Ruler's image in narrative sources* (FF UK, jeden z vyučujících)

LS 2020 *Mezi dvěma invazemi. Anglie v letech 1042–1217* (FF UK)

Publikační činnost

MALÝ, Jan, *Cesta k impériu : 950 let od bitvy u Hastingsu a politické dějiny*, In: *Dějiny a současnost*, 2016, vol. 38, s. 39-42.

MALÝ, Jan, *The Invasion of Prince Louis of France to England, 1216–1217*, In: *Prague Papers on the History of International Relations*, 2016, vol. 2, s. 7-20.

MALÝ, Jan, *První léta Château Gaillardu ve světle písemných pramenů*, In: *Hláška: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*, 2017, vol. 28, s. 23-25.

MALÝ, Jan, *Two Treaties of Messina 1190-1191 : Crusading Diplomacy of Richard I*, In: *Prague Papers on the History of International Relations*, 2017, vol. 1, s. 23-37.

MALÝ, Jan, *Bič na Griffony. Přenosný hrad Richarda Lví Srdce*, In: *Hláška: zpravodaj klubu Augusta Sedláčka*, 2018, vol. 29, s. 62-63.

MALÝ, Jan, *Londýn a anjouovští králové Anglie*, In: *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie* Roč. 29, č. 5/6 (2018), s. 98-102.

SMRČKA, Jakub – ADÁMEK, Jan – MALÝ, Jan – BOBKOVÁ, Lenka
Evropa a země České koruny kolem roku 1400. In: *Jan Hus: odvaha myšlenky, odvaha víry, odvaha smrti* / Tábor : Husitské muzeum v Táboře, 2015 s. 10-23.

MALÝ, Jan, *100 let Národního zemědělského muzea*, Praha 2018

Účast na konferencích

Město: lidé – politika – kultura (Brno 4. – 6. listopadu 2016) s příspěvkem „Si invenissem emptorem, vendidissem Londoniam.“ Anjouovští králové Anglie a hlavní město říše.

The Medieval Chronicle VIII v Lisabonu (10. – 14. července 2017) s referátem Fall of William Longchamp in the chronicles of Roger of Howden, Ralph of Diceto and Richard of Devizes

„**Tři staletí v srdci Evropy**“ konané ve dnech 8. - 9. listopadu 2017 na FF UHK v Hradci Králové s příspěvkem "Rodová pověst o Jaroslavu ze Šternberka v pramenech raného novověku"

International Medieval Congress v Leedsu ve dnech 2. - 5. července 2018 s příspěvkem "Inventing the Hero: The Origins of the Myth of Jaroslav of Sternberg".

„**Tři staletí v srdci Evropy**“ ve dnech 7. - 8. listopadu 2018, která probíhala na FF UHK s příspěvkem "Heraldické památky na zámku Častolovice"

"International Medieval Congress" v Leedsu ve dnech 1. - 4. července 2019 s příspěvkem "Mategriffon: A Mobile Castle of King Richard the Lionheart".

v roce 2017 jsem spolu s Mgr. Janem Boukalem, Ph.D. uspořádal konferenci **Města a šlechta ve středověku. 500 let od uzavření Svatováclavské smlouvy**, konané 26. září 2017 na FF UK v Praze.